

Az ígéret földje

A valóságos eseményekkel való esetleges hasonlóság a pusztán véletlen műve.

1.

Festői kisváros, áradozik a kíváncsiskodó idegen, aki mustrálgatja a Duna utcát, ahol ma is eleven az élet, bár közel sem olyan, mint háromszáz évvel ezelőtt, amikor túlnyomórészt fegyverkovácsok és prostituáltak laktak. A Duna túloldalán lévő péterváradi erőd laktanyájából, kényelmesen átballagott a tisztikar meg a közlegénygárda, hogy a kovácsműhelyekben kardjuk pengéjét élesítsessék. Amíg a köszörülésre vártak, a kocsmában borozgattak. A kimenősök is ide jártak, előbb a borbélyhoz, majd a csehóba. Képesek voltak naphosszat inni és verni a blattot. A dörzsölt vendéglősöknek nem kellett sok, hogy kifundálják, miként növelhetnék a forgalmat! Hisz érkeztek lányok északról és délről, keletről és nyugatról, ugyanis futótűzként terjedt a híre a péterváradi vár kaszárnyájában kvártélyozó vitézeknek. Mindenki jól járt. A városalapítók tehát a kocsmárosok, a katonák, az örömlányok, a mesteremberek, majd a nyomukat követő kufárok és kereskedők voltak.

Pannon idill, sóvárog a Duna utcában az elegáns nagyvilági hölgy, aki időnként meglátogatja a balkáni bennszülötteket. Egyszerűen feloldódik ebben a milióban, és furcsamód, itt még az otthon oly gyakorta jelentkező migrénrohamok sem kínozzák. Délebbre persze nem merészkedne, mert – mint hallotta – arrafelé nem éppen makulátlan a szállók tisztasága, meg aztán az előzékeny személyzet is hiánycikk. Pannóniát neki találták ki. Egy délebbi kalandra, legfeljebb csak a mindenre elszánt, vállalkozó kedvű, nyugati baloldali hajlandó, aki állami díszkísérettel felkeresi a déli régiót, hogy aztán elmondhassa: a hamis nyugati demokráciával szemben milyen nagy eleterőt képvisel a balkáni őserő.

Milyen jó érzés hazatérni, szepegi könnyeivel küszködve az, aki kellő időben elmenekült. Hébe-hóba belső késztetést érez, hogy a pátriát ma-

gasztalni visszatérjen, hogy tanújelét adja a szülőföld iránti hűségének, midőn ritka, aki nem tudja, hogy érzelmi kitörései, rajongása egy színjáték része, jól begyakorolt alakoskodás.

Nemesített barbárság, jegyzi meg egy vaktában erre tévedt gentleman, aki eszmét cserél a helyi politikusokkal, aztán továbbisiet, mert valamely nemzetközi szervezet részére el kell készítenie a beszámolót a helyszínen tapasztaltakról. Benyomásai természetesen megnyugtatóak. A lényeg a lényegben, hogy nem folyik vér, tehát béke honol. Ennyi elegendő. Alkalmasint lövöldöznek ugyan, de ez errefelé életforma, állapítja meg elégedetten.

Közép-Európa déli fertálya, szől közbe félszegen egy gyökértelen álmodozó, és visszavonul a könyvtárszobába. Észak-Balkán, dorgálja meg egy, a realitásokkal számoló, tagbaszakadt férfiú. Istenverte terület, ropant boldogtalan kilátóhely. Európa négy égtájára nyíló, ködbe vesző pont, révedezik. Ő, aki hosszabb időt töltött ebben a városban, pásztázta annak mindennapjait, gyakorta végigbaktatott a Duna utcán, megleste az emberek bizonytalan tekintetét, megundorodott mindentől, még a nosztalgiázástól is.

2.

1956 májusában, mikor beiratkoztam a Papp Pál magyar tannyelvű gimnáziumba, Újvidék utcáinak túlnyomó többsége néphősök, partizánok neveit viselte. Ősszel, amikortól beköltöztem a városba, mondhatnám városlakó lettem, a gimnáziumom nevét Moša Pijadéra módosították. Apám a helyi mezőgazdasági birtok raktárosaként elintézte, hogy a birtok sofőrje, aki teherautóval reggelente a tejet szállította az újvidéki tejgyárba, a legszükségesebb holmimmal együtt elszállít Újvidékre.

Nem volt sok poggyászsom, csak egy kartonkofferben elférő legszükségesebb, meg a kerékpárom.

Éjfél után ébredtünk, hogy még becsomagoljuk az elemózsiát. Hajnali fél háromra apámmal kibattyogtunk a megbeszélte faluvégi helyre, és várakoztunk. A fénytelen csendbe időnként ebczaholás hasított. A kamion borzalmas berregéssel berobogott. Az unokabátyámtól kapott kopott kartonkofferomat és a sváb szomszédától örökölt kerékpáromat feldobáltuk a teherautó hátsó részébe, én meg felmáztam a vezetőfülkébe, és szorosan a sofőr mellé telepedtem.

A biciklim azért vittem magammal, hogy míg az időjárás megengedi, hétvégeken azzal járjak haza. Részben azért, mert így valamicskét
4 megspórolhattam, részben pedig azért, mert Újvidék és Szenttamás kö-

zött rendszertelen, de főleg kiszámíthatatlan volt a közlekedés. Ugyanis naponta csak három autóbuszjárat közlekedett, amelyre igen nehéz volt jegyet szerezni, mert hetekkel előbb meg kellett venni a menettérti jegyet, amelyet egyébként is drágállottak a szüleim.

A teherautó órákig kanyargott a szenttamási dűlőutakon, míg összegyűjtöttük a tejet, amelyet a birtok egymástól távol eső istállóiban fejtek. Öt óra körül értünk az újvidéki tejgyárba. A sofőr meghagyta, maradjak a vezetőfülkében, amíg hitelesíti a fuvarleveleket, aztán a holmimmal és a kerékpárral együtt elszállít az intézetbe, mert pontosan tudja, hol van. Talán attól félt, hogy ha kirak a tejgyár közelében a csatornaparton, a magamra hagyatottságtól megrémülök. Az Aleksa Šantić utcai diákotthon bejárata előtt parkolt le. Azonnal felismertem az épületet, hiszen májusban apámmal ide is eljöttünk, mert a bentlakási kérelmet az intézet igazgatóságán kellett átadni.

Fészkelődtem. Le akartam mászni, hogy a teherautó hátuljából segítssek leemelni a holmit. A sofőr azonban csak ült az óriási volán mögött és kifelé tekingetett, majd intett, maradjak csak, mert az intézet ajtaja még zárva, ne zaklassuk a portást. Indítványozta, hogy kapunyitásig inkább térjünk be a pályaudvari restibe. Neki is meg kell várnia, hogy a városban kinyissanak az üzletek, mert a munkavezető feleségének megígérte, hogy vesz neki olyan tarka ágyterítőt, amelyet a jó múltkor saját részére vásárolt. A városi kereskedők nem olyan koránkelők, mint a falusi boltosok, bár a nyitva tartási időt bizonyára a vásárlókhöz alakítják. Elvtársaink gyorsan megkedvelték a jó minőségű anyagból készült divatos, virágmintájú, eleven színárnyalatú ágyneműt, mondta huncut mosollyal cinkosan, majd rám nézett, és egy nagyot kacscintott. Azelőtt a kommunisták beérték a jól mosható közönséges vászonhuzattal, a flancolósabbak is esetleg gyolcsból varratták az ágyneműt. Mostanság azonban senki sem akar lemaradni a másik divathóbortjaitól. Egymással versengnek a rongyázásban. Szerintem nem lesz ennek jó vége. Ez volt az első bíráló hang, amit életemben hallottam. Megrökönyödve pillantottam a sofőrre, és hosszan mérlegeltem, hogyan állíthat ilyen ostobaságot? Mindannyiunkat sérteget, gondoltam, hisz mindannyian kommunisták vagyunk.

3.

Nagy nehezen nyomultunk előre a füstös és zajos restiben. Volt itt mindenféle népség. Két festett, kacér nő mellett kaptunk helyet, akik rögvest azzal kezdtek molesztálni bennünket, hogy fizessünk egy italt nekik, aztán meg menjünk át a közeli parkba velük. Akár áron alul is. Hajthatatlanok voltunk, emiatt mindennek lemondtak minket, és kiadták az utunkat. Szó

szerint elkergettek bennünket – rikácsolva –, hogy belerontunk az üzletükbe; meg hogy mit képzelünk, nem véletlenül tartják fenn azt a két üres ülőhelyet.

Sebtében szedelődzködtünk. Igyekeztünk mihamarabb eliszkolni a hangoskodó és hadonászó nők mellől, miközben a füst csípte a szemem, könnyeztem, és égett az arcom. Az volt az érzésem, hogy a restiben összegyűlt társaság szó nélkül is a két nőt védelmezi, mert félelmetesen hatott rám az a megvető tekintet, amivel követték ügyetlen lógási próbálkozásunkat. Azonban még mielőtt a tömeg sodrásába kerültem volna, az egyik megragadta a karom, és magához rántott. Ahogy látom, ez a gyerek még ártatlan, mondta, és arcomba fújta a cigarettafüstöt, tenyerével meg belemarkolt a hátsómba. Rémületemben hosszú, festett körmeire meredtem, amelyek veszedelmesen kavilláztak a szemem előtt. Ha akarod tudni, ficskám, elveszem a szüzességed; akár ingyen is, majd határozottan felpattant a székről, és az ajtó felé ráncigált. Éreztem, hogy elhagy az erőm, és nem tudok ellenállni neki. Ki tudja, mi lesz velem, ha a sofőr egy erélyes mozdulattal nem ránt vissza. Hagyd békén ezt a gyereket, te szajha, találj magadhoz való partnert, ordította a nő pofájába. A söntéshez húzott, és ott felsegített a bárszékre. Mogorva arckifejezéssel meredt a semmibe, majd odaszólt a csaposnak: egy kupicányit meg egy cocktát.

Ilyesfélékkel sohase állj szóba, te gyerek. Ha nem kér pénzt, akkor kirabol, okított. Ezenkívül, ha a tanáraid tudomást szereznek róla, menthetetlenül kipenderítenek. Azt pedig nagyon gyorsan tudni fogják, mert a rendőrség szemmel tartja őket, meg azt is figyelik, hogy ki komázik ezekkel a nőszemélyekkel. De az is megtörténhet, hogy ők maguk árulnak be. Velük sosem tudja az ember, hányadán áll. Na, de ezt is meg kell tanulnod, ilyen megbízhatatlanok a kurvák, mondta. Egyetlen mozdulattal felhajtotta a szilvóriumot, csettintett a nyelvével, majd fizetett, és intett, hogy igyekezzek.

Gyanúsán tömörülnek a hekusok, razzia lesz. Légy elővigyázatos, mondta búcsúzásakor, midőn az intézet bejárata előtt leszedte a teherautóról a kerékpáromat meg a kartonbőröndömet. Csak azt akartam még mondani, tette hozzá, hogy a városban légy óvatos, mert minden utcasarokon veszély leselkedhet rád. Sosem tudhatod, ki az ellenséged. Jó, ha az elővigyázatosságot is időben elsajátítod, mert aki egyszer ide belép, annak nincs többé otthoni védettsége, nem tartozik többé hozzánk, és könnyen az ördögé leszel, mondta, és kezet fogott velem.

Csak honnan tud összehordani ennyi badarságot, töprengtem.

4.

Az irodában az ügyeletes nevelő fogadott, aki felvázolta a házirendet, megmutatta a folyosón álló szekrényt, amelyben elzárhatom a holmimat, átadta a kulcsot, majd bevezetett a hálószobába. Emeletes ágyak meredeztek az otthoni szobamagasságtól jóval magasabb teremben. Az ablak felé bökött, és egy ágyhuzat nélküli, csíkos matracra mutatott. A fekhelyed – mondta. Ezután az éttermen keresztül, egy sötét folyosón át, egy zárt ajtóhoz értünk. A falon lévő táblán öles betűkkel írta: tanulószoba. Megfordította a zárban lévő ajtókulcsot. Egy zöld színű pad mellett megállt, amelyen üres órarend állt. Ez lesz az íróasztalod, mondta.

A tekintetem megakadt a falon lógó hatalmas keretes fotón, amely Tito marsallt ábrázolta. Ugyanilyen nagyságú függött a bejárati teremben, az igazgató szobájában, a nevelők irodáiban valamint az étteremben is. Eddig csak a szenttamási elemi iskolában láttam Tito-fényképet, meg a helybeli albán cukrászdájában, ahova rendszeresen eljártam fagyizni. De egyik sem volt aranyozott képkeretbe téve, mint a tanulószobában lévő. Tito feszes testtartással, világoskék tábornoki egyenruhában pózolt, szúrós tekintettel nézett, de a szigort sugárzó arc mögött valami jóság rejtezett.

Hosszadalmasra sikeredett a visszaút a hálóba, ahol, amikor beléptem, egy nyurga fiatalember a holmiját rakosgatta. Dragan vagyok, mutatkozott be, majd rögtön nyomatékosította, hogy az apja az első proletárbrigád katonája volt.

És a te apád hol harcolt, kérdezte.

Sehol, válaszoltam kurtán, és felmáshoztam emeleti ágyamra.

Értem, mondta rövid szünet után. De a kiejtésed nagyon furcsa. Nem vagy se bosnyák, se horvát, se macedón. Talán szlovén?

Á, dehogyis! Magyar vagyok.

Hosszabb szünet következett.

Az apám azt mondta, hogy a magyarok... Aztán hirtelen elharapta a mondatot. Percekig ismét csönd honolt. Végül is, ha felvételt nyertél az intézetbe, akkor bizonyára valamivel ki is érdemelted azt. Vagy tévedek?

Egy tubust, egy kis kefét és egy bögrét vett elő.

Kaptál ilyesmiket, kérdezte.

Lemáshoztam a felső matracról, a kezembe vettem a felém nyújtott tárgyakat, és érdeklődéssel forgattam.

Nem, válaszoltam.

Nem?! A nevelő adta, azzal az utasítással, hogy minden reggel fogat kell mosni. Hallottál már ilyent? Biztosan ad majd neked is. Na de mondd, ti magyarok mossátok a fogatokat?

Őszintén szólva nem tudok róla, válaszoltam. Én még sohasem láttam ilyen kis kefét.

Akkor rendben van, mert a mi házunkban sincs fogkefe, nyugtázta látható elégedettséggel. Majd megkérdezem apámtól, hogy mit is jelent ez. Mérges veszek rá, hogy ő sem tudja, pedig ő aztán nincs amihez nem ért.

Egy hónap múlva Dragan bizalmasan félrehívott.

Végül is kaptál vagy nem kaptál fogkefét? – kérdezte.

Igen, bólintottam

És mosod vele a fogad?

A fejemet ráztam. Elrejtettem a szekrény mélyére, mondtam.

A szeme felcsillant, az arca felragyogott, láttam rajta, hogy ezzel nyert ügyem van. A bizalmába fogadott. Figyelj! Ne izgasd magad a fogmosás miatt, mert azt mondta apám, hogy ezt a baromságot a németek találták ki, a mi kulákjaink meg úrhatnáságból utánozzák őket. Ő látta, amint a fogságban egy német tiszt rendszeresen, minden étkezés után fogat mosott, majd hosszan öblögette a száját. Egész cécót csapott. Aztán néhány évvel később szinte ugyanez az eset ismétlődött meg, csak más szereplővel. Apám egy helybeli kulákot lesett meg, aki ugyan nem adakozott a búzájából az éhező nép részére, de rendre csutakolta a fogsorát. Ki is hozta apámat a béketúrésból, és kapott néhány észhez térítő pofont. Ne játssz meg azt a rohadék svábot, te utánozó majom, ordította le az apám, te, nemzet gyalázata, szégyellheted magad.

5.

Tito marsall szigorú, de jóságos tekintete követett az állomási restibe, ahova kíváncsiságból ki-kiosontam. Hosszasan szemléltem az érkező és távozó szerelvényeket, amelyek minduntalan Kanadát meg Ausztráliát juttatták eszembe. Körülnéztem, vannak-e ismerősök. Ha nem találtam senkit, akkor a zajos újvidéki pályaudvari resti ajtaja előtt ácsorogtam, hogy meglessem azt a két nőt, akiknek asztalához keveredtünk szeptember elején a szenttamási tejesautó-sofőrrel.

Nem volt nagy kunszt felismerni őket. Hol magányosan, hol férfitársaságban üldögéltek. Volt rá eset, hogy enyelegve távoztak a park felé. Mellettem haladtak el, de észre sem vettek. Sóvárogva kerestem a tekintetüket, szerettem volna, ha felismernek, ha intenek, vagy meghívnak az asztalukhoz. Elképzeltem, amint valamilyen finom italt rendelnek. Aztán egyszer csak én is a park árnyas fái közt találnám magam. Fúrta az oldalamat, vajon mennyit kérnének tőlem ezért.

A hátsó zsebben őriztem az apanázsomat. Fogalmam sem volt, hogy megelégednének-e azzal. Igazából abban sem voltam biztos, hogy ha úgy adódna, intésükre az asztalukhoz mernék-e lépni, mert szemem előtt megvillant Tito marsall szigort sugalló fotója, fülemben pedig a szenttamási sofőr intelmei visszhangoztak. Körülnéztem. Ha milicista közeledett, kivert a hideg verejték. Még csak az hiányozna, hogy igazoltassanak. Nem úsznám meg fegyelmi nélkül, ha tájékoztatnák a nevelőket, hogy hol ólálkodom.

Tartottam az intézeti fiúktól is. Mi lesz, ha valaki erre téved és rajtakap, hogy a resti előtt téblábolok. Holtbiztosan beárulnának a többieknek. Azt a szégyent, hogy ezek a rossz hírű nők társasága után áhítozom. Attól is tartottam, hogy emiatt aztán az intézeti fiúk kitagadnak. Akkor pedig mi lesz velem? Teljesen egyedül maradok. Ettől aztán mind gyámoltalanabbnak éreztem magam. A kiközösítettség érzését nem volt szándékomban megtapasztalni, mert valahova tartozni akartam, hiszen unos-untalan arról hallottam, hogy nincs nagyobb bűn, mint különbözni, sehova sem tartozni.

6.

Estefelé már nagy volt a készülődés a fiúintézetben. Kimenőt kaptunk. Az egész csapat a városba tartott, ahogy mondták, lányokra vadászni. A feladatra a városi korzó kínálkozott, mert ott gyülekeznek mustrára az újvidéki fiatalok. Annyi szőkeség sétálgat esténként ezen a promenádon, hogy a szegény férfinépnek nincs egyszerű feladata. A legésszerűbb több lánnyal megismerkedni, kapcsolatot tartani, majd aztán hetente cserélgetni őket, okítottak bennünket az idősebb társak.

Éjfélkor a portás lezárta az intézet bejárati ajtaját. Aki késett, annak a nevét bejegyezte egy füzetbe, amit reggel átadott az ügyeletes nevelőnek, aki a ludast raportra kérte. A feddés abból állt, hogy a nevelő elmagyarázta az illetőnek, hogy ha nem tudná, azért van itt, mert első a tanulás, majd kilátásba helyezte, hogy ha még egyszer előfordul vele bárminemű késés, vagy bármilyen kihágás, kicsapják.

Idővel azonban az idősebb intézeti fiúk bizalmasan kioktattak, miszerint a kimaradásra is lehet kibúvót találni, és suttyomban bevezettek a kópéság rejtelmeibe.

Aki el akarta kerülni a nevelők prédikációját, miközben késésben volt, az jelzéseket adott le a földszinten elhelyezkedő hálótermek ablakán, a fiútársak kinyitották, és az ablaknyíláson keresztül bejuttatták. Aki azonban hencegni akart, az hagyta, hogy írja fel a nevét a portás, mert a nevelők

a hivatalos beszélgetés után nyomban a kényes nőügyek taglalásába fogtak. Nem lehetett nem észrevenni, milyen rokonszenvvel hallgatták a kamaszok kalandjairól szóló történeteket, főleg amikor a lányok elcsábítása került terítékre. Le kell teperni őket, bólogtattak, mert nagyon rátartiak. Messziről jöttek, Boszniából meg Montenegróból, viszolyogtak a várostól, s megvetették a városi nőket. Fenn hordják az orrukat, folytatták felháborodva, néha szóba sem akarnak állni velünk, intézetesekkel, sőt, jöttmenteknek neveznek bennünket. Beképzelt majmok! Felsőbbrendűeknek képzelik magukat, meggyőződésük, hogy ők műveltek, kifinomultak, mi pedig szegény, koszos, buta déliek vagyunk.

Intézetünk Jugoszlávia kicsiben, hajtogatták a nevelők. Állításuk nem volt alaptalan, mert Jugoszlávia minden részéből voltak itt tanulók. A legtöbben Boszniából és Montenegróból jöttek, ám a legtávolabbi köztársaságokból, Macedóniából meg még Szlovéniából is érkeztek. Valóságos nyelvi zűrzavarba keveredtem, mert bár Szenttamáson megtanultam szerbül, ám az a szerb nyelv, amelyet az intézeti fiúk beszéltek, egészen más-képpen hangzott.

Sokszor úgy éreztem, hogy az otthoni közösségi életből kipottyanva kapaszkodni kéne valami biztonságosba. Ilyenkor az ösztöneim diktálta belső készítésre hagyatkoztam, ami az intézeti fiúkhoz való még nagyobb ragaszkodást sugallta. Ők is otthontalanok voltak. Ugyanolyan körülmények között kezdtek új életet, akárcsak én; ám ők mégiscsak tartoznak valahová, gondoltam. Jöttek messzi vidékekről, kis falvakból, vagy távoli városkából, azzal a céllal, hogy meghódítsanak egy Duna menti települést. Ebben a hajdan volt Pannon-tenger területén létrejött, gazdag közép-európai múlttal rendelkező, mindinkább a Balkán felé sodródó kisvárosban szerettek volna letelepedni. Nemcsak saját részükre akartak itt hajlékot teremteni, hanem otthon maradt családtagjaiknak is. Rokonaik az élménybeszámolókból ismerték a helyet. Újvidék mesebeli városnak, az ígéret földjének tűnt akkor. Tervezték, hogy először ők jutnak révbe, majd utána szüleiket is átköltöztetik, akiket azután követhet a közelebbi-távolabbi népes rokonság. Itt, ezen a vidéken akartak gyökeret eresztetni, csakhogy a talajt idegennek érezték.

7.

Az első arany szabály, amit a fejedbe kell vésned, az a szolidaritás, okítoták az újoncokat a tapasztaltabb intézeti fiúk. Ha a városban egy diákkotthonit bántalmaznak, netán ütlegetnek, akkor kutya kötelességed segíteni.

10 Sorjázta a régebbi meg az újabb élménybeszámolók a nagy verekedésekről. Leginkább a lányok miatt kaptak hajba, néha pedig csak virtusból.

Az intézetiek csapatostul jelentek meg egyik vagy másik városrészben, tudtára adva az ott lakóknak, hogy ők is léteznek, számolniuk kell velük. A Salajka nevű városnegyedben a helyi szerb fiúkkal verekedtek meg, mert azok nem nézték jó szemmel, ha a táncmulatság vagy a korzózás után idegen fiú kísért haza egy-egy salajkai lányt. Az újvidéki Telep nevű városrészben pedig a magyarokkal számoltak le. Gyakran a kerékpárokról leszerelt láncsal estek egymásnak.

Nem tartottam velük. Sehogyan sem tudtam elképzelni, hogy a magyarokkal verekedjek az intézetiek oldalán. Ez a tépelődés aztán azt a dilemmát erősítette fel bennem, hogy valójában a saját diákkotthoni társaim közé sem tartozom, jóllehet köztük élek, mi több, fogadalmat tettem a szolidaritásra. Azonban a telepiek sem az enyéme, mert ha nem így lenne, ismernék közülük valakit. Sőt megtörtént, hogy egyik osztálytársnőm figyelmeztetett, ne csapjam a szelet a barátnőjének, főleg ne kísérgessem hazáig, mert telepi lány, és könnyen a rövidebbet húzhatom.

Osztálytársnőm mintha csak a vészmadár szerepét töltötte volna be. Amit előrebocsátott, meg is történt.

Egyik este, amikor Zsuzsával békésen bandukoltunk hazafelé, alighogy átléptem a vasúti síneket, amelyek elválasztották a Telep városrészt Újvidéktől, közrefogott néhány korombeli fiú, és elég ingerülten azzal provokált, hogyan merészelek Zsuzsába belekötni. A lány védelmébe vett. Hasztalan kérte őket, hogy ne bántsanak, hiszen éppen táncmulatságról kísérem haza, nemkülönben én is magyar vagyok. Lehet, hogy magyar, de nem telepi, és az ilyen senkiháziak ne merészkedjenek erre a területre. Az egyik fiú lendületet vett, mire hátrálni próbáltam, de vesztremre a mögöttem állók hátba támadtak. Végül a bandavezér a grabancomba markolt, és a pofámba ordította: azt áruld el nekünk, kiskomám, hogy hol laksz? Az Aleksa Šantić utcai fiúintézetben, mondtam. Hatalmas ütés súlyát éreztem a gyomrom tájékán, majd többen a földre tepertek, néhányan meg a vesém rugdosták.

Ne, ne bántsátok, jajveszékelt Zsuzsa, de mind tompábban hallottam a hangját, mintha csak maga elé mormolta volna a mondatokat. Bizonyára félt erélyesebben fellépni. Mikor már alig bírtam lélegzetet venni, abba hagyták az ütlegelést, majd a vezérürü ráripakodott Zsuzsára. Akkor mi most majd hazavezetjük a kisasszonyt, de jól jegyezd meg, máskor igyekezz kerülni az ilyen és hasonló kísérőket, és ne okozz nekünk efféle bosszúságot. Amikor eltűntek, nagy nehezen feltápászkodtam, és visszavonszoltam magam az intézetbe, ahol a fiúk azonnal észrevették az arcomon a véraláfutásos kék foltokat. Vérző felsőkarom lemosták, majd befáslították, miközben előadtam a történeteket, mire ők szervezkedni kezdtek. Bosszút

kell állnunk, szólt az elhatározás. Azok a telepi magyar ficsúrok gyáva kukacok, anyámasszony katonái, hóbörögtek. Egyedül, egy csoport túlerővel szemben! Azonnali megtorlást helyeztek kilátásba.

A fájdalomtól alig tudtam beszélni. Nyöszörögve próbáltam lebeszélni őket tervükről, mondván, hogy én mozdulni sem bírok, nélkülem pedig úgysem tudják megtalálni a helyet, ahol megverték. Az intézetiek elszántak voltak, és ügyet sem vetettek rimánkodásomra. A fiúk pontosan tudták, hol kezdődik a telepi veszélyzóna, hogy száz méterre a síneken túl, ott, ahol már számtalanszor dulakodtak a telepiekkel. Mindhiába könyörögtem.

Bántott a lelkiismeret, hogy így belekeveredtem a slamasztikába. Már az sem tudott megvigasztalni, hogy éjfél előtt azzal az örömhírrrel érkeztek meg az intézetbeliek, hogy alaposan megbosszultak. Máskor pedig – kötötték a lelkemre –, ha telepi lányt akarsz kísérgetni, előre kidolgozott stratégia szerint cselekszel. Értetted?! Húsz-harminc méternyi távolságból megfigyelés alatt tartunk, és ha netán felbukkannának azok a verőlegények, akkor majd lesz nemulass.

A nevelő fülébe juthattak a történetek, mert már jóval éjfél után, teljesen váratlanul, felbukkant a hálóban, és megvizsgálta a kék foltokat a testemen, majd gondterhelten arccal kijelentette, hogy ha gondolom, jelentheti az esetet a rendőrségen, de amint értesült, a fiúk kiegyenlítették a számlát.

A fejem ráztam. Semmiképpen, csak a rendőrséget ne keverje bele. Végül is megkapták a magukét. Néhány nap múlva, a két tanóra közötti szünetben, az iskolaudvarban Zsuzsa lépett mellém. Nagyon sajnálom, mondta, próbáltam beszélni a fejükkel, de nem sikerült. Eztán csak a vasúti sínekig kísérj, mondta. Aztán halkán hozzátette. A rendőrségen nem jelentetted, ugye? Nem, mondtam. Jól van, mert tudod, azért nekünk magyaroknak össze kellene tartanunk.

8.

Kis Jugoszlávia, büszkélkedtek intézetünkkel nevelőink, amit a diákoknak a sorok között illetlenségnek, és pedig úgy, hogy ők különbek mindenkinél.

Úgy viselkedtem, mint a velem egykorúak nagy többsége: kihívás volt számomra az ismeretlen, meg akartam hódítani a várost, fel akartam fedezni annak minden zegzugát. Az ötvenes években az első öt éves tervek idején csak a gyárüzemeket újították fel, a városokat nem. Az urbánus arculat a régi maradt, pusztán az emberek voltak újak.

12 Gimnazistaként nagyfiúnak éreztem magam, akinek megadatott, hogy habzsolja az életet. Hetedikes gimista voltam, amikor kiválasztottak, hogy

május 25-én, az ifjúság napján és Tito marsall születésnapján, stafétával fussak egy díszkört. A május végi fő ünnepség hónapokkal előbb kezdődött. A stafétabot Titónak szóló születésnapj jókívánságokat tartalmazott, amelyet kézzel kézre adtak a fiatalok, és az ország területén helyi ünnepségek közepette több ezer kilométert megtett. Nagy kiváltság volt, mert csak a kiválasztottak futhattak a stafétabottal. Nekem Újvidéken a Vasút utca egyik szakasza jutott. Az ünneplő fehér inget vettem fel fehér nadrággal, majd a nevelő segítette a nyakamba kötni a vörös pionírkendőt. A jobbon szaladt Fadilj, a boszniai fiú, balról pedig Török Miklós. Mögöttünk három leány futott óriási virágcsokorral, utánuk pedig fiúk és lányok vegyesen. Újvidék önfeledten ünnepelt. A járda mellett sorfalat alkottak az ünneplők, országzászlókat lobogtattak, megtapsoltak bennünket, és virággal dobálták a felvonulókat. Boldogságtól repesett a szívünk, Tito fiataljai-ként virágszőnyegen, virágesőben futottunk, miközben Tito elvtársat meg a Kommunista Szövetséget éltette a tömeg. A pártvezetők Újvidék főterén, a Szabadság téren felállított emelvényről, elégedetten szemlélték az eseményeket. Az utca elején átvettem a stafétát, majd egyik kezemmel a magasba emeltem, félfordulatot tettem, magam elé engedtem, két kézzel fogtam, és délcegen futottam háromszáz métert. Az összegyűltek lelkesen tapsoltak. Bár rengeteg résztvevő kellett a stafétavívéshez, mindenki tudta, hogy ezt a kiváltságot csak egyetlenegyszer érheti meg. A minden évben más-más szobrász alkotta stafétabot május 25-ének előestéjén érkezett a fővárosba, hogy másnap este a belgrádi Partizan stadionban tornabemutató, ünnepség keretében, amelyet Tito elvtárs a páholyból követett, az est fénypontjaként átvegye a stafétabotot. A háromszáz méter nem is olyan nagy táv, bár odafigyelve, lépésben futottam, mégis valahogy nagyon gyorsan a váltócsoporthoz értem. Fájó szívvel adtam át annak a szőke lánynak, mert legszívesebben én futottam volna vele egészen Belgrádig. Egy ideig még követtem tekintetemmel, hátha nem bírja vinni, vagy netán orra bukik, és én előzékenyen visszaveszem a stafétabotot, de nem történt semmi váratlan. Nem maradt más hátra, mint szedni a lábam, és uccu! a város főtere, hogy még meghallgassam a szónokokat, akik az újvidékiek boldog együttéléséről, a testvériség-egységről és a csábító jövőről beszéltek. Zászlók lobogtak a téren, és időnként tapsvihár zúgott fel. Nem kényszerített bennünket senki, a tömeg boldog áhítatban hallgatta a szónoklatokat. Én is ugyanúgy éljeneztem, mint a többiek.

A szocializmus első nemzedékéhez tartoztam, amelynek nem volt semmiféle emléke a múltból. Csak a jövőre gondoltam. Az idősebb nemzedékek nem mertek, de nem is akartak mesélni a közelmúlt súlyos megpróbáltatásairól. Tito stafétájával a kezemben, az emlékezettől megfosztottan

szökdécseltem a szocializmus mesebeli világában. Csak az eljövendő létezett, mert a háború kitörése előtti meg az utána következő nemzedék maradéktalanul amnéziára volt ítélve. A háborúskodás utáni első egy-két évtizedben az idősebb korosztály ódzkodott a múlt emlékeitől, hiszen a párt ellenőrizte még az emlékezetüket is. A szülők félelme miatt megszakadt a családokon belüli folyamatosság. Ha lett volna lelkierejük megnyílni, akkor is azt gondolhatták, hogy felesleges, hiszen abban az időben mindenki meg volt győződve arról, hogy beköszöntött az új világ. Nem csak a félelem, sokkal inkább a hit némította el őket. A félelem meg a hit karöltve olyan élethelyzetet hozott létre, hogy a múltjuktól meneküljenek.

Nekünk, a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején születetteknek, már nem volt múltunk. Mindannyian Török Miklósok voltunk, a szocializmus lelkes, ugyanakkor balga kísérleti alanyai, akikkel még azt is elhitették, hogy a laboratórium olyan, mint a mesevilág. A város a mese végkifejlete. A szegény fiúk hamuba sült pogácsával a tarisznyájukban elindulnak a nagyvilágba, és megérkeznek az ígéret földjére, ami egy sokszínű, vonzó, izgalmas közeg, és amelyet Újvidéknek hívnak. Rendszeresen jártam az újvidéki nagygyűlésekre, amelyeken a párt vezetői szónokoltak. Utólag bárki védekezhet akár azzal is, hogy kivezényeltek bennünket, az én emlékeim viszont másról szólnak. Körülöttem, a zászlódíszebe öltözött Újvidék utcáin lobogót lengető, boldogságtól sugárzó embereket, főképp gondtalan, elégedett fiatalokat láttam. Talán mondanom sem kell, velük együtt én is önfeledt voltam.

9.

Török Miklós temetésén ismertem meg a lányát, Annamáriát. Miklós már a gimnáziumban különcnek számított, nem barátkozott velünk, a saját külön útjait járta, melyekről semmit sem tudtunk. Tartózkodásának okát abban kerestem, hogy rosszul beszélt magyarul, ugyanis az elemi iskolát szerbül fejezte be, szerencséjére a tanárok nemcsak elnézték rossz kiejtését, hanem minden téren kegyesek voltak vele. Ő azonban – láthatóan – nem akart visszaélni a helyzettel, igyekezett tökéletesíteni nyelvtudását, úgyhogy a gimnázium befejezésekor már kifogástalanul beszélt magyarul, és kitűnőre érettségizett. Született poltron, füstölögtünk. Nem került el a figyelmünket az sem, hogy a szülői értekezleteket sosem a családtagjai látogatták, hanem egy hölgy, aki hivatalos kocsival érkezett, a sofőr felhajtott a gimi bejárati ajtaja elé, kiszállt, és ajtót nyitott. Ivanka Jovanović elvtársnő, mondták a tanárok, akik nagyon respektálták azt a titokzatos nőt, mert tudták, hogy a befolyásos elvtársnőnek még Tito elvtárral is

alkalma van találkozni. Tisztelték, de félték is tőle. Bizonyára ezért voltak Miklóssal szemben olyan elnézőek.

Miklós a gimnázium befejezése után orvosira iratkozott, utána pedig a rangos újvidéki klinikán kapott munkát. Tudod-e, kiskomám, hogy ehhez milyen kapcsolat szükségeltetik, dohogta találkozásunkkor egyik osztálytársam, aki szintén az orvost fejezte be. Időnként találkoztam vele, udvariasan váltott velem néhány szót, és mint mondta, sietetett a dolgára.

Halálhíreről értesülve elhatároztam, hogy feltétlenül elmegyek a temetésére, mivel néhány osztálytársunktól olyan híreket kaptam, miszerint tulajdonképpen nem is szívroham végzett vele, hanem megmérgezte magát.

A sírgödör előtt az első sorban talpig gyászban két idősebb nő karjaiba kapaszkodva állt Annamária, mellette ugyanaz az asszony, aki Miklós szülői értekezleteire járt. A másik hölgy valószínűleg Annamária anyja lehetett.

A szertartás után odaléptem Annamáriához, kézszorítás közepette kifejeztem részvételemet, átnyújtottam a névjegyet, és távoztam. Később néhányszor összefutottunk az utcán, érdeklődtem, hogy halad egyetemi tanulmányaival, ő pedig készségesen válaszolt. Elmondásából megtudtam, hogy befejezte a stúdiumokat, diplomázott a történelmi szakon. Legközelebbi találkozásunk alkalmával örömmel újságolta, hogy állást kapott a Városi Múzeumban. Többször is próbálkoztam az apjára terelni a szót, de ő minduntalan kitért a téma elől.

Valamikor a nyolcvanas évek elején történt egy váratlan, de annál emlékezetesebb találkozás. Újvidék belvárosában futottunk össze, és emlékszem, nagyon megörültünk egymásnak. A napokban véglegesen távozom Újvidékről – újságolta. Menyasszony vagyok, férjhez megyek, mégpedig Svédországba. Gratuláltam, és boldog házasságot kívántam neki, mire a lány indítványozta, hogy lenne-e kedvem megünnepelni az örömhírt. Ülünk be a City cukrászdába, az épp az alkalomhoz illő hely, mondta.

Ez alkalommal nem volt szándékomban manőverezni, hogy az apjára tereljem a szót, mégis alighogy helyet foglaltunk, a lány mesélni kezdett.

Elmondta a titkot, amit egy életen át őriz.

Eredetileg két fényképet emlegetett. Az egyik fotó történetét az anyja tárta fel a fiának. A fénykép egy újvidéki erkélyt örökített meg, amelyen többedmagával nagyapa is ott van, és Horthy bevonulását ünneplik. A nagyapa bocskaiban, széttárt karokkal a második sorban áll. A háttérben egy óriás felirat: „Éljen az országegyesítő Horthy Miklós!” Nagyanya a családi relikviák között őrizgette a fényképet. Amikor mind gyakrabban

gyengélkedett, elérkezettnek látta az időt, hogy megossa titkát. A fia lelkére kötötte, hogy jól rejtse el a dokumentumot, maradjon örök életre családi titok, soha senkinek egy árva szót se róla. Részleteiben felidézte azt a szörnyű éjszakát, amikor a katonák rájuk verték a zsalut, majd berontottak a házba, ütötték-verték az urát, végül elcipeltek a nagyapát, őt pedig megfélemlítették. Nagyon sokáig nem mert sehol sem érdeklődni, csak reménykedett, hogy a szomszédasszony egyszer majd csak szóba hozza nagyapa eltűnését. Valahányszor átjött, nagyanya mindig megkísérelte arra a hajnalra terelni a szót, Ivanka azonban került a témát. Pedig a szerb szomszédasszony gondviselése nélkül elképzelni is nehéz, mi lett volna velük. Nagyanyának munkát talált, könyvelői beosztásba helyezte, a fiát pedig ajándékokkal halmozta el, és rendszeresen érdeklődött az iskolai bánásmód iránt. Ha problémája adódik vagy valaki megbántja, csak szóljon neki, parancsolt rájuk. Sohasem mulasztotta el, hogy zsebpénzt ne nyomjon a zsebébe. Ha meg akarta köszönni, azt monda, szóra sem érdemes, ez kötelesség. Ivanka íratta be a gyereket az általános iskolába, persze szerb nyelvűbe, és amikor Török Miklós befejezte, a szomszédasszony töredelmesen bevallotta, hogy tévedett. Miklósnak magyarnak kell maradnia – jelentette ki. Ezután egy telefonbeszélgetéssel elintézte, hogy felvegyék a magyar gimnáziumba.

Az apja vezette el Annamáriát a múzeumba, ahol egy másik keretes fotó függött a falon. Ezt a fotót egyszer Ivanka mutatta meg neki. Váratlanul üzent, hogy érte jön. Beültek a szolgálati kocsiba, a sofőr a múzeum előtt parkolt. A bejárati ajtó előtt az igazgató fogadta őket. Kezet ráztak, majd meghívta őket egy kávéra, de az asszony ideges kézmozdulattal jelezte, hogy inkább most nem. Egyedül akarok maradni a nevelt fiammal, mondta, és a kiállítóterem felé indult. Bevezette az egyik nagyterembe, és megállt egy felnagyított fotó előtt, amelyen a nagyapa vagy tizedmagával egy erkélyről a bevonuló partizánokat üdvözölte. A háttérben öles betűkkel a felirat: „Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!” Ivanka sokáig állt meghatódva a fénykép előtt.

Az apád hős volt, suttogta maga elé.

10.

Mindezek után az apám mi másra gondolhatott, mint arra, hogy az apja képmutató, gyáva ember volt. Nem értette a célzást, nem tudta felfogni, mit akart mondani Ivanka, amikor hősnek nevezte nagyapát. Csak jóval később sejtett fel előtte ismét a mondat; akkor, amikor Ivanka közbenjárására a nagyapa posztumusz magas állami kitüntetésben részesült

antifasiszta érdemeiért. A kitüntetést apám vette át. Először nagyon szégyellte magát. Úgy érezte, ő is meghunyászkodott, mint az apja. De aztán – legalábbis így adta elő – azzal vigasztalódott, hogy bűnhődnie kell. Másképpen nem történhetett. Bizonyára a lelkiismeret-furdalás is hozzájárult ahhoz, hogy szerb lányt vett feleségül, Vidosav Gavrilović befolyásos hadbíró lányát, akivel még az egyetemen ismerkedett meg.

Meglepő volt, hogy Ivanka ellenezte a házasságot, de sosem mondta meg, miért. Félte őrizte titkát. Bizonyára neki is ugyanolyan nehéz volt ezzel a rejtéllyel együtt élnie, mint apámnak. Mindketten helyre akartak hozni valamit, csak nem tudták, hogyan. Félte apát, mint ahogy később értem is rettegett. Az egyetem befejezése után ő ajánlott be a múzeumba, mert egyszer elszóltam magam, hogy ott szeretnék dolgozni. Nem mondott semmit, csak mélyen a szemembe nézett. Hogy az ő közbenjárására alkalmaztak, azt az igazgatótól tudom, aki a próbaidő után behívatott az irodába, átadta a végzést, és annyit mondott, hogy legyen szíves, adjam át tiszteletteljes üdvözlét Jovanović elvtársnőnek.

Ekkor végérvényesen megszületett bennem a döntés, folytatta Annamária, hogy nem maradhatok tovább Újvidéken. Mielőbb el kell hagynom ezt a várost. Új életet kell kezdenem. Nem viselkedhetem úgy, mint az apám, aki házasságkötése után tíz évvel döbönt rá, hogy Ivanka miért ellenezte a nászt.

Az apósa az egyik ünnepi vacsora alkalmával bejelentette, hogy intézkedett, és kinevezik a klinika igazgatóhelyettesének. Szép pálya áll előtted, mondta. Aztán még hozzátette, hogy sohasem gondolta volna, hogy ilyen hírneves magyar vő kerül a családba. Apám meghökkent ezen a megjegyzésen, és értetlenül nézett az apósra, aki azzal folytatta, hogy 1944 telén az újvidéki hadbíróóság tagjaként sok gondja volt a magyarokkal. Gyanús, kétszínű, köpönyegforgató emberek. Egy kereskedővel példálózott, aki Horthy katonáit üdvözölte, majd négy évre rá majdnem ugyanarról az erkélyről bennünket ünnepelt. Szégyen és gyalázat, tette hozzá felháborodva.

Apám másnap felkereste Ivankát, akivel hosszan elbeszélgetett, aki ezúttal töredelmesen bevallotta, hogy apósa volt az, aki aláírta apja halálos ítéletét. Megrázó pillanat volt, sokáig nem tudott magához térni. Ivanka gondterhelt hangja szakította meg a kínos csendet. Legjobb lesz, ha elfelejtjük az egészet. Vagy, ha gondolod, többé ne beszéljünk róla. Apám a történetekről soha egy szót sem szólt a feleségének, sem az apósnak. Csak nekem mesélte el. Természetesen elutasította az igazgatóhelyettesi állást, azzal a megindoklással, hogy csak a szakmának akar élni. A továbbiakban azonban olyan változáson ment keresztül, hogy nem lehetett ráismerni. Nem hasonlított a régi önmagára.

Mondd, tényleg öngyilkosságot követett el?, kérdeztem.

Annamária a fejét rázta. Nem, ez nem igaz. Boldog házaséletet élt. Az iratai között megtaláltam a pártkönyvecskéjét. Forgattam a kezemben a vörös színű könyvecskét, és zokogtam. Addigra már én is párttag lettem. Ezt egymásnak sosem árultuk el. Máig magamnál tartom apám pártkönyvecskéjét. Jártam a pártértekezletekre, miközben pontosan tudtam, hogy az apám miért vesztette el az életkedvét. Nem lett öngyilkos, túlélő volt. De ez sem sikerült neki. Nem törődött magával, a betegségével. Orvos volt, tudta, hogy a szívével van baj, de nem árulta el senkinek. Magába zárta többi titkával egyetemben. A munkába menekült. Egyre többet dolgozott. A szakmabeliek nagyra értékelték, nem győzték csodálni vitalitását. Addig, míg mindenki szerette és kereste a társaságát, azon tépelődött, hogy ki is ő tulajdonképpen. Aztán egyszer csak Annamária mereven a szemembe nézett. Mint ahogy én sem tudom, ki vagyok, mondta elhaló hangon. Az anyám jogán gyilkos, az apám jogán áldozat.

11.

Annamária legtöbbet abban a teremben tartózkodott, amelyben a kiállított tárgyak, újságcikkek és fotódokumentumok a város felszabadításának történetéről árulkodtak. Félszegen pillantott a sarokban kiállított sárguló fénykép irányába. Jól látszott a fotón az erkély, ahol vagy tízen álldogáltak, a kép közepén magasba emelt karral a szónok, a nagyapa, aki a bevonuló partizánokat üdvözölte. Amikor nem volt látogató, és ideje is megengedte, besurrant a terembe. Nagyapa a vászonból készült satyakot elől a homlokára tolta, amit ötágú vörös csillag díszített. A háttérben nagybetűs felirat: „Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!” Csodálattal nézte vézna nagyapját, mert ezen a kinagyított fotón jól látszott, hogy az arca mennyire beesett, fáradt testtartásából pedig lerítt, hogy neheze érik az ácsorgás.

Annamária soha senkinek sem árulta el, hogy kit ábrázol a fotó, még az igazgatónak sem dicsekedett vele. Otthon az íróasztalfiók mélyén őrizte a másik fényképet, amely egy másik erkélyt ábrázolt. Azon a képen is a nagyapa volt, egy újvidéki erkélyen állt, amelyen a szónok Horthy bevonulását üdvözölte. Nagyapa bocskaiában, magasba emelt karokkal, a második sorban állt. A háttérben nagybetűkkel írta: „Éljen az országegyesítő Horthy Miklós!” Újszülött kisfia éppen két hónapos volt. A szebb jövő reményében keresztelői lakomát csapott, Miklós névre keresztelte a gyermeket, egy pillanatra sem titkolva, hogy Horthy Miklós tiszteletére tette.

Nagyapa lelkesedése idővel alábbhagyott. Látta, amint 1942-ben a zsidókat, a szerbeket meg a romákat a befagyott Duna partjára terelték,

jókora léket fúrattak a jégen, majd a lék előtt egyenként föbe lőtték őket. Áldozataik élettelen testét elnyelte a jeges víz. Talán színlelte volna, hogy nem tud semmiről, és semmi köze hozzá, ha nem értesült volna arról, hogy szomszédját, Jovanović Aleksandar szerb kereskedőt is letartóztatták. Egy életem át a legnagyobb egyetértésben együtt üzleteltek. Mindhiába próbálkozott szomszédja érdekében eljárni, a városi hivatalnokok emberszámba sem vették; mi több, egyik alkalommal ráförmedtek, hogy takarodjék, mert különben megjárhatja. Azzal vigasztalódott, hogy Jovanović szomszéd felesége, Ivanka, miután megtudta, hogy a férjét az utcán letartóztatták, hozzájuk menekült. A család szó nélkül befogadta, így legalább egy életet megmentett.

Nagyapa úgy mérte fel a helyzetet, hogy néhány nap alatt véget érnek a borzalmak. A fülébe jutott, hogy már Pesten is interвениáltak, miszerint sürgősen le kell állítani az öldöklést. A razzia valóban megszűnt, azonban a körülmények semmi jóval sem kecsegtettek. A szomszédasszony remegő hangon kérlelte nagyapát, hogy maradhasson, bújtassa a háború végéig, ami már nincs túl messze. Rövidesen vége lesz, csillant meg a szeme. A nagyapa nem értette, mit is akar mondani Ivanka. Rendszeresen olvasta az újságokat, titokban hallgatta a londoni rádió híradásait, de nem tudott hinni, mint a kezdetekben, hogy Hitler közel van a győzelemhez. Legyintett, és azzal vigasztalódott, hogy a történetek soha többé nem ismétlődhetnek meg. Ekkor váratlanul az asszony beismerő vallomást tett, miszerint ő is meg a férje is kommunisták, és szerinte ez a magyarok tudomására jutott, bizonyára beárulta őket valaki, ezért ha felfedik hollétét, biztos halál vár rá. Életveszélyes vagyok. Ennek ellenére is rejteget, szomszéd?, kérdezte.

A nagyapa szó nélkül bólintott. A szomszédasszony a vendégszobában húzódott meg. A biztonság miatt Ivanka magára zárta az ajtót, és csak a háziakkal egyeztetett jelre nyitotta ki. Törökné a cselédlány tudomására hozta, hogy azt a hátsó vendégszobát egy ideig nem kell takarítani, nem is fűtik, mert ezekben a zűrzavaros időkben nem várnak vendégeket. Végtere is háború van, és takarékoskodni kell. Ivanka éjjel-nappal a lezárt szoba foglya volt, szerényen viselkedett, mígnem egyszer azzal az ötlettel hozakodott elő, hogy nagyapa szerezzen egy jó rádiókészüléket, amelyen a moszkvai adót is fogni lehet. Nagyapa elővigyázatosan puhatolódzott a városban. Végül egy régi munkatársán keresztül sikerült találnia egy erős rádiókészüléket. Mielőtt még Ivanka búcsút vett volna tőlük, nyomatékosan megismételte: rövidesen vége lesz a háborúnak. Aztán eltűnt. Megszökött, könnyebbült meg nagyapa, biztosan a kommunistáknál kötött ki.

Hogy az asszonynak nyomós oka volt bujdosni, az abból is egyértelművé vált, hogy a szomszédos villába egy magas rangú honvédtiszt költözött.

Kisvártatva tiszteletét tette Törökéknél. Egy nagy tábla pesti csokoládét hozott Miklósnak. A kis Horthynak, mondta kedélyesen. Elragadtatással mesélt a szép, kényelmes lakásról, és bevallotta, hogy soha nem volt alkalma ilyen fényűző körülmények között élni. Felesége nem győzi csodálni az értékes bútordarabokat, a drága étkezésleteket, a szebbnél szebb ruhane-műt, a pazar holmit. Bizony, jól megszédtek magukat ezek a kommunis-ták, folytatta a tiszt, és a nagyapa meghökkent tekintetét látva bizalmasan rákérdezett, előzőleg tapasztalt-e valami gyanúsat.

Ugyanolyan kereskedő volt, mint a többi, válaszolta a nagyapa közöm-bösséget színélve, semmi kétes dolgot nem érzékeltem náluk. Tulajdon-képpen nem is nagyon társalogtunk más témáról, mint az üzleti életről – így nagyapa. Hát igen, mindjárt gondoltam, jegyezte meg az új szomszéd. Ezek tökéletes kiképzést kaptak Moszkvában, ügyesen leplezték magukat. Bizonyára nem tudja, hogy a szomszédja nem akármilyen kommunista volt, hanem a legfelsőbb körökhöz tartozott. Még az az információ is a tudomásunkra jutott, hogy Tito oltalma alatt állt, oda készült. A feleség is ugyanabba a bandába tartozott, nyilván ő is Titóhoz szökne át, de remé-lem, a mieink meghiúsítják a tervét, hogy megmentőjéhez jusson, jelentet-te ki az új szomszéd.

Attól a naptól kezdve nagyapa hallgató lett. Egyre gyakrabban pa-naszkodott arra, hogy erős szorítást, időnként pedig szúrást érez a mellka-sában, meg hogy éjjelente szívdobogásra ébred, és légszomja van. A család unszolására felkereste az orvosát, aki alaposan megvizsgálta, majd megfi-gyelés alá vette. Heti rendszerességgel ellenőrizte. Minden egyes alkalom-mal megnyugtatta, hogy semmi rendellenességet nem észlelt, a mellkasi fájdalmat pedig bizonyára a napi izgalmak okozzák. Nagyapa némán bó-logatott. A vizit után nem lett okosabb, viszont kedélyállapota egyre rom-lott. Vagy magába roskadva ült, vagy céltalanul botorkált. Egyre inkább hanyagolta az üzlet körüli teendőket.

Közelegtek az oroszok meg a szerb partizánok. A szomszéd tiszt bú-csúlátogatást tett nagyapánál, akit arra biztatott, hogy tartson ki magyar-sága mellett. Nem tart ez sokáig, mondta, és szalutált az öregúr előtt, majd egy teherautónyi bútorral, a szervizekkel meg az evőeszközökkel és a többi értékes holmival Budapestre menekült.

Nagyapa magába roskadva ült az ágy szélén, nehezen lélegzett, zihált, amikor a segéd jelentkezett, és megkérdezte, hogy kinyissa-e az üzletet.

A továbbiakig maradjon zárva, és ne feledd, fiam, jól húzd le a redő-nyöket.

Egy hét múlva váratlanul a szerb asszony köszöntött rá. Egyenruhában volt, a derékszíjon revolvertek lógott az oldalán. Hálálkodott nagyapának

a rejtegetésért. Ő nem felejt, ezért a bátorságért nagyapa minden elismerést megérdemel, sőt, személyesen fog gondoskodni arról, hogy ezt meg is kapja. Máris intézkedett, és javasolta az illetékeseknek, hogy válasszák be nagyapát abba a bizottságba, amely a felszabadítókat fogadja. Amikor az elvtársaknak megmagyarázta, hogy miért ajánlja éppen őt, akkor azok egyhangúlag elfogadták a felterjesztést.

A válltásakájából egy partizánsapkát vett elő, ötágú vörös csillag díszítette. Az asztalra tette. Délután tartják meg a bevonulási ünnepséget, nem kell kiöltözni, csak ezt a sapkát vegye fel. Mindannyian egyforma partizánsapkában fogunk állni az emelvényen, lelkendezett. Gyalogolni sem kell, személyesen jön nagyapáért a katonai dzsippel – jelentette be, és elviharzott.

A váratlan találkozás kimerítette. Legszívesebben visszafeküdt volna az ágyba, de nem tette, mert attól tartott, hogy nem lesz ereje felkelni.

Ült a székben, tekintete az üzleti könyveken révedezett, miközben olyan érzés kerítette hatalmába, hogy mindennek vége.

A felesége egyre csak vigasztalta. Nem biztos, hogy ilyen kilátástalan minden, ki tudja, mit hoz a jövő, látod, a kommunisták befognak, meghálálják a jóságodat.

Nagyapa csak kelleetlenül csóválta a fejét.

Amikor beült a katonai terepjáróba, megfogta volt szomszédasszonya karját, és utolsó erejét összeszedve megkérdezte. Ugye nem lesz semmilyen bosszú?

A szerb asszony megnyugtatta. Miféle bosszú? Új világ születik. Aki nem emelt fegyvert az új hatalomra, annak a proletárok mindent megbocsátanak.

Azon a délutánon a második sorban ácsorgott az erkélyen, partizánsapkával a fején. Hitetlenkedve bámulta a lelkes tömeget. Pontosan így nézett ki néhány évvel ezelőtt, ilyen volt akkor is, gondolta magában.

Másnap a segéd diadalmas mosollyal kopogtatott az ajtón. Láttam a nagyapát az erkélyen, csodálatos volt, áradozott, és afelől érdeklődött, hogy kinyissa-e az üzletet.

A nagyapa a fejét rázta.

Két nap múlva a hajnali órákban puskatussal katonák verték a zsalugátért, és név szerint nagyapát keresték. Látva a fegyvereseket, gondosan felöltözött, miközben a katonák parancsnoka toporzékolt, hogy ne húzza az időt, úgysem menekül meg. Az öreg elkészült, a katonák intettek neki, másszon fel a teherautóra. Nem bírta, mire a parancsnok odaszólt a bakáknak, hogy emeljék fel. Bezzeg, amikor a Horthyt ünnepelted, akkor fürge voltál, amikor a fasisztákkal kollaboráltál, nem kínozta a reuma.

A teherautó felzúgott. Amint tehetett, nagyanya fejvesztve rontott a szerb asszonyhoz, hogy elpanaszolja a történeteket. Ivanka gyorsan összekapta magát és elrohant, mint mondta, a parancsnokságra.

Késő délután kopogtatott.

Elkéstem, mondta. Csak annyit sikerült elérni, hogy ne lakoltassák ki őket. Az üzletet azonban elveszik. De ne aggódjatok, vigasztalta a nagyanyát, Miklósról gondoskodni fogok. Mintha a saját fiam lenne, tette hozzá.

12.

A Városi Múzeum igazgatója berendelte Annamáriát, hogy tudassa vele: tekintélyes budapesti vendégek érkezését várják, mint jelezték, írók is lesznek a delegáció tagjai között, akiket Annamária fog kalauzolni. Magyarul kellene nekik előadni városunk történetét. A kiállított helytörténeti térképek és tárgyak segítségével rövid, velős történelmi visszapillantást adni, mondjuk fél órában és egy pár percnyit fordítani a város jelenére. Erről bővebben úgyis fognak hallani, mert az író uraknak gazdag programjuk van, mondta, aztán hirtelen Annamária mellének szegezte a kérdést: Biztos, hogy folyékonyan beszélsz magyarul? Anyanyelvi szinten?! Nem szeretném, ha leégnénk, mint az urbanisták, akik közül – állítólag – ketten is tudtak magyarul, egészen tegnap délutánig, amikor városnézés közben kiderült, hogy hasznavehetetlenek. Egyikük sem tudott megmukkanni, ami igen kellemetlen szituációt eredményezett, mert bemutatkozáskor a vezetéknevük arról árulkodott, hogy szintiszta magyarok.

Annamária készségesen bólintott. Apja kívánságára, anno magyar gimnáziumot végzett. Tökéletesen ismeri a magyar szakirodalmat, mint ahogy azt az életrajzában is feltüntette. Ez volt a munkahely megszerzésének a feltétele, tette hozzá tapintatosan, utalva rá, hogy ő ezeknek a követelményeknek eleget tett. Hát igen, feltétel, kíváncsi, rátermettség – morgolódott az igazgató –, de hiszen ki az istennek van ideje mindezt minden egyes jelentkező esetében ellenőrizni. Az a fontos, tért vissza szigorúan a témára, hogy ne hozz szégyent a fejünkre, hadd lássák azok a magyar írók, milyen sokszínű, toleráns város látja őket vendégül. Az a tény vezéreljen, hogy multikulturális városunkban a több mint tíz nemzet háromszáz éven át békében és egyetértésben élt, egymással és egymás mellett – okította –, majd intett a lánynak, hogy mehet felkészülni a vendégek fogadására.

Annamária kissé izgatottan sétált le-föl a múzeum hatalmas termeiben, miközben gondolataiba merült. Mit mondjon a magyaroknak? A nagyapja meg az apja emléke jutott eszébe. Ők sem tudták pontosan, mi az igazság, és kérdés, hogy van-e egyáltalán. Most ő vizsgálják abból,

hogy gyávának vagy hősnek született-e. Mondja el, hogy a hős nagyapa tömegsírban nyugszik? A folyosón lépéseket hallott. Vagy tízen tűntek fel. Olyan idősek lehettek, mint ő, harmincon aluliak. Jó előjel – gondolta –, bizonyára nemigen érdeklí őket a téma, minek következtében nem fognak kellemetlen kérdésekkel ostromolni, inkább udvariasan végighallgatják, majd bámészkodnak egy kicsit, aztán pedig iszkolnak kifelé. Az írók mögött megpillantotta az igazgatót, aki egy csinos, idegen hölgy társaságában lépett a terembe. Halk, remegő hangon üdvözölte a vendégeket, majd a lényegre tért.

A hajdani Pannon-tenger térsége, avagy a Kárpát-medence, akár Európa közepét is jelképezhetné, kezdte mondókáját, amikor észrevette, hogy az igazgató mellett lévő hölgy halkán fordít. Kontrollál az igazgató, villant át amúgy is lámpalázás agyán, amit rejtegetni igyekezett, így hangosabban folytatta. A mappa szerint igen, Európa közepében vagyunk, a történelmi tények tükrében azonban nem, inkább peremvidékre kerültünk, a titokzatos, hisztérikus, kiszámíthatatlan limesre sodródtunk. Vonatkozik ez a meghatározás Újvidékre, a népvándorlások színterének számító mocsaras térség déli csücskére. A krónikák szerint az első népcsoport, amely a Duna bal partján telepedett le, a jazig törzs volt. Ám amilyen rejtélyes körülmények közepette bukkantak fel, olyan rejtélyesen tűntek el. Legvalószínűbb feltevés, hogy beolvadtak az akkortájt érrefelé portyázó római népcsoportba, akiktől védelmet vártak; a másik hipotézis szerint, esetleg hasonlultak a hun törzsekbe, akiktől azt remélték, hogy békében hagyják őket. Mert, mint tudjuk, a rómaiak nagyon fontosak voltak, hiszen nekik köszöhetően jutott ide a római kultúra, minek folytán mi már akkor csatlakoztunk Európához. Tacitus feljegyzései szerint ezt a térséget az előrenyomuló barbár törzsektől két római légió is őrizte. Ennek ellenére a barbárok egyre csak jöttek és maradtak. Megrekedtek, és várták az újabb jövevényeket. Hatászünetet tartott, míg végigmérte a hallgatóságot. Figyeltek. Voltaképpen mindenki barbár volt, aki erre a vidékre tévedt, folytatta bizonytalanul, majd félénken az igazgató felé pillantott. Végigrobajlottak itt a hunok, a gepidák, az avarok. Aztán végre megtelepedtek a szlávok, és csak később jöttek a magyarok, a tatárok, a törökök.

A rigómezei csatát, majd a mohácsi vészt követően, a térséget előzőnlőték a törökök, ami végérvényesen meghatározta sorsunk alakulást. Akkor, amikor Európa-szerte a nemzeti eszme kezdett gyökeret engedni, ennek a területnek az egyik része ingoványvidék, másik része pedig kietlen pusztaság volt. A törökök kegyetlenségei miatt az Árpád-kori magyar települések helyén nem maradt élő ember, sőt, még az elnevezések is feledésbe merültek, folytatta ismét kissé elbizonytalanodva, mivel nyomasztotta a gondo-

lat, hogy talán ezt a történelmi tényt nem kellett volna emlegetni. Mindig a tényekkel van baj. Ki jött előbb, ki jött később. Teljes a zűrzavar, mert az egyik könyv így írja, a másik úgy. Volt rá eset, hogy hivatkozási alap nélkül, a saját szájuk íze szerint átírták a történelmet. Attól függ, milyen beállítottságú a tényfeltáró. Ugyanez vonatkozik a főnökökre is. Az egyik igazgató ezt gondolja, a másik azt. Mély lélegzetet vett, és folytatta: 1529 novemberében Szulejmán seregeivel Bécs ostromából visszavonulóban, a Péterváradal szemben elterülő síkságon, vagyis éppen ezen a helyen, ahol állunk, letáborozott. Utóbb megtelepedett itt néhány török család, majd keresztények is jöttek, főleg szerbek, akik a török elől menekülve, egyre nagyobb számban érkeztek. Körülnézett, mert úgy tűnt, mintha az írődelegáció elpilledt volna. Persze, ez nekik nem fontos, gondolta. Az agónia egészen 1684-ig tartott, folytatta hangosabban, majd a szeme sarkából az igazgató meg a fordítónő felé pillantott, amikor az osztrák császári seregek visszafoglalták Péterváradot. A kisebb-nagyobb csatározások egészen 1716-ig folytatódtak, amikor Savoyai Jenő felszabadította az egész Bácskát. Még azokat a kis településeket is, amelyek a mai Újvidék helyén álltak. Ekkor kezdődött el a hallatlan méretű betelepítés. A császári udvar tervszerűen cselekedett, hiszen érdekében állt, hogy ezen a területen is legyenek adófizető polgárai.

A legtömegesebben a török uralom elől menekülő, Bécs szolgálatába szegődő dél-szerbiai, kosovói szerb harcosok jöttek, akik a Péterváradi-sáncnak nevezett részben telepedtek le. Leopold osztrák császár készségesen fogadta a fegyverforgatáshoz értő szerbeket, akik a határőrvidékeken jó szolgálatot tettek Bécs, valamint az egész Európa védelmezésében. Cserében az osztrák császártól anyagi privilégiumokat meg jogokat kaptak, és pedig, hogy saját nemzeti közösségük ügyeit egyházi hatóságaik révén irányítsák. A katonák őrizték a limest, művelték a földet, és üzleteltek. Az osztrák szolgálatban álló harcosok kiváló városalapító polgároknak bizonyultak, akikből később nemzeti érzelmű szerbek lettek. Amikor eredeti szülőföldjük felszabadult, és megteremtődtek a feltételek a visszaköltözésre, a döntésen nem sokat gondolkodtak. Maradtak. Nem tértek vissza Kosovóba akkor sem, amikor onnan elüldözték a törököket. Ők voltak Vajdaság első őslakosai.

A törökök kiűzetése utáni nagy betelepítési hullám több évszázadig tartó identitás zavart hozott. A legnépesebb telepések a szerbek, a magyarok és a németek voltak, de alapjában véve az egész Európából érkeztek kalandozók. Így született meg a mi kis multikulturális városunk, emelte fel a hangját Török Annamária. Nem a nemzeti többség állt szemben a nemzeti kisebbséggel, hanem olyan etnikai pluralitás született, amelyben nem volt többség vagy kisebbség. Ilyen adottságok közepette felvirágozott

Újvidék gazdasága és kultúrája, amelyet sokan szerb Athénnek is neveztek. Tipikus kelet-közép-európai peremvidéki városként békében élt, míg nem a peremvidék, a limes neurózisával meg az etnikai tarkaságból eredő, bizonytalan identitással lépett a 20. századba.

Évszázadokon át, gyanakodva méregették egymást a különféle nemzetek, idővel azonban kénytelenek voltak elsajátítani az egymás mellett élés tudományát. Voltak családok, amelyekben az egyik fiú zsidónak vallotta magát, a másik németnek, a harmadik szerbnek vagy magyarnak. A civilizációs és kulturális különbségek csökkentek, ugyanakkor a politikai feszültségek növekedtek. Mindenki idegen volt, abbéli törekvése, hogy hirtelenjében váljon őshonossá, nem ment. Egy személyben volt jövevény és bennszülött. Két életet élt: az idegenét és a tősgyökeresét, folytatta egyre kétségbeesettebben, mert az írók figyelme fellazult, láthatóan nem érdekelte őket Török Annamária előadása. Mire az igazgató közbeszólt, hogy a történelmi tények tükrében ez a békés együttélés főleg az elnyomó Osztrák–Magyar Monarchia után bontakozott ki, és sohasem volt annyira látható, mint most, amikor Szerbia az európai útra tért. Javasolta, hogy a vendégek vessenek még néhány pillantást a kiállított tárgyakra, aztán indulhatnak a díszebédre, ahol kitűnő Fruška gora-i borokkal várják őket, éppenolyan jó minőségűekkel, mint amilyent, anno, Mária Teréziának szolgáltak fel. Erre aztán a hatalmas teremben felharsant a taps, mire Török Annamária megszeppenve meghajolt, és boldog volt, mert nem kellett a nagypja és az apja koráról szólnia. Haladékot kapott.

13.

Természetesen Annamáriát is meghívták a díszebédre, amelyen jó hangulat uralkodott. A múzeumigazgató pohárköszöntőjében hosszasan ecsestelte Tito elvtárs érdemeit, és elmondta, hogy neki köszönhetően épült újjá Újvidék városa. Új színház, új hidak, új pályaudvar, új postaépület s egy hatalmas sportcsarnok készült el rövid idő leforgása alatt. Tévéházat alapítottunk, amely magyarul is sugároz műsort. Tito elvtársnak köszönhetően magyar nyelvű újságok és folyóiratok jelennek meg, és több évtizeden keresztül folyamatos magyar nyelvű rádióműsort is sugározunk. A Duna partján új városrész született. Úgy vigyázzuk a testvériség-egységet, mint a szemünk fényét. Itt most mindenki egyenrangú, nincs kisebbség és többség. Az egész világnak példát mutatunk, mondta, és emelte poharát. Külön felhívta a vendégek figyelmét a legjobb karlócai pincészetekből eredő borokra. Aztán bemutatta a régió büszkeségét, a Bermet nevű desszertbort, amit csak ezen a vidéken állítanak elő, és a Titanic itallapján is szerepelt.

A pincérek felszolgálták a jobbnál jobb balkáni falatokat. Ezt a sűrű levesfélét felénk előételként fogyasztják, csorbának nevezzük, mondta az igazgató elégedetten. A nyugatiak mohón kanalazták az újvidéki csorbát, amit általában forró házi lepénnyel szolgálnak fel. Aztán következtek a sültök, a csevapcsicsa, amit zöldhagymával vagy ajvarral tálalnak, a plyeszkavica, amihez kajmak dukál, majd desszertként baklavát kínáltak.

Az írók dicsérték az ízletes falatokat meg a jól csúszó borkülönlegességeket. Ebéd közben egyikük Annamáriához fordult, és arra kérte, engedje meg, hogy tegeződjenek. Annamária felemelte a poharát. Természetesen, mondta, és koccintottak a pertura. Itt nálatok minden olyan, mint Nyugaton. Jobb dolgok van, mint nekünk. Ha választhatnék, akkor legszívesebben itt élnék, morfondírozott a mellette helyet foglaló fiatal író. Annamária bólogatott. Hogyne, természetesen. Ekkor találkozott először magyar írókkal, egészen meghatódott ettől a tudattól, és bár szeretett volna nekik valami nagyon fontosat mondani, maga sem tudta, hogyan fogjon hozzá. Kavarogtak a gondolatai, miközben fél füllel az író beszámolóját hallgatta arról, milyen fantasztikus farmernadrágokat árulnak az újvidéki üzletekben. Micsoda felhozatal! Jobbnál jobb trikók, öltönyök, divatos ingek, cipők. A bécsi, római, párizsi, londoni divat szerint. Már megbocsáss, de számunkra ez irigylésre méltó életmód, hiszen ti már kapitalizmusban éltek.

Tito elvtárs egészségére, harsogta az igazgató. Na ja, és a szerb–magyar barátságra, tette hozzá. És mindezen túl ti még szabadok is vagytok, folytatta az író, hiszen nincsenek a nyakatokon az oroszok. Annamária is felemelte a poharát, és kedvesen mosolygott. A helyi újság fotóriportere elkattintotta a gépet. Kérlek, küldjél nekem is egyet a fotóból, fordult feléje Annamária. Természetesen, válaszolta a riporter, már holnap jövök, mert az igazgató elvtárs is rendelt a múzeum részére.

14.

Soha többé nem láttam Annamáriát. Pedig oly sok emléket szerettem volna megosztani vele. Szeretném elmondani neki, hogyan futottunk mi, választottak, az apjával, miként vittük a stafétát virágszőnyegen, virágesőben, hófehér öltözetben, a nyakunkon pionírkendővel, Tito elvtárs születésnapján. Mindannyian lelkes kommunisták voltunk, és hitetlen túlélők. Szerettem volna megnyugtatni, hogy hős volt a nagyapja, és hős volt az apja is. Hős volt Ivanka Jovanović is. Igazi, peremvidéki, újvidéki hősök. És hős ő is. Nem csodálkoznék, ha a jövőben a múzeum egyik termében feltűnne egy újabb kori fotó, amelyen Annamária látható, amint poharát magasba emelve kedvesen mosolyog. Semmit sem változtatna a tényeken, hogy Svédországban azon rágódik, hogy gyáva volt, és megfutamodott.